

✿ **שם המחקר:** "לפי שהם אדם מישראל" המשמעות המוענקת לטיפול בבן משפחה עם מוגבלות שכלית-

התפתחותית בחברה החרדית: הזדמנויות ואתגרים בהתערבות רגישת-תרבות

✿ **שנה:** 2022

✿ **סוג מחקר:** מחקר

✿ **מס' קטלוגי:** 890-93-2018

✿ **שמות החוקרים:** פרופ' ענת פרוינד וד"ר עמית צריקר

✿ **רשות המחקר:** אוניברסיטת חיפה.

תקציר מנהלים:

רקע על המחקר ועל מטרותיו. אוכלוסיית האנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית (להלן: מש"ה) נחשבו ונחשבים בכל חברה ותרבות למוחלשים ולכאלו שזקוקים לתמיכה ברוב תחומי החיים למשך כל חייהם. המוגבלות השכלית-התפתחותית נעה על רצף החל ממוגבלות קלה וכלה במוגבלות קשה ועמוקה (Damianidou et al., 2019; Theis et al., 2019; Schalock et al., 2018). לאור מאפייניה הקולקטיביסטיים של החברה החרדית, משפחות של אנשים עם מש"ה עשויות לחוות פגיעה בדימוין וביקורתן. לפיכך, הניסיון להימנע מדחייה נוכח אפשרות כניסת חברים חדשים למערכת המשפחתית (למשל, דרך שידוכים), עלול לגרום למשפחה לשמור על המוגבלות של אחד (או יותר) מבני המשפחה כסוד מפני הסביבה, לרבות המשפחה הגרעינית, המשפחה המורחבת והחברה כולה. מטרתו של מחקר זה הינה אפוא להרחיב את הבנת המורכבות ביחס לטיפול בבן משפחה עם מש"ה בחברה החרדית ולהרחיב את הידע אודות ההשלכות על המשפחה ועל החברה החרדית כולה.

שיטת המחקר. במחקר השתתפו 42 מרואיינים שחולקו לפי יחידות משפחתיות. היחידות המשפחתיות כללו את יחידת ההורים ואת יחידת הסיוע הפורמלי. יחידת ההורים כללה את זוג ההורים לילדים ו/או למתבגרים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית (עד גיל 18), ויחידת הסיוע הפורמלי הורכבה מהעובדת הסוציאלית המטפלת במשפחה. בסך הכל, רואיינו 15 יחידות משפחתיות. בסך הכל, נכללו במחקר 42 מרואיינים (15 אימהות ואבות, ו-12 עובדות סוציאליות – שכן היו שלוש עובדות סוציאליות שסייעו ליותר ממשפחה אחת מתוך המדגם הנוכחי). איסוף הנתונים במחקר נעשה באמצעות ראיונות עומק מובנים למחצה שמטרתם הייתה לאפשר העלאת משמעויות סובייקטיביות להתנהגויות, לרגשות, לאמונות, לעמדות ולתפיסות העולם ביחס לסוגיה הנחקרת, כששאלות המחקר היו – מהי המשמעות של קבלת החלטה על טיפול בבן משפחה עם מש"ה בחברה החרדית מנקודת מבטם של ההורים ושל העובדת הסוציאלית המטפלת, ומהן ההשלכות לפיתוח מדיניות חברתית מותאמת ורגישת-תרבות בתחום זה?

המחקר בוצע בגישה איכותנית-פנומנולוגית. גישה זו - בהיותה תיאורית, אינדוקטיבית ופרשנית - מאירה את התופעה הנחקרת, מנסה לפרשה תוך התייחסות ל"חוויה החיה" של כל המעורבים בה. היחידות המשפחתיות נדגמו באופן מכוון (Purposive Sampling) מקרב הפונים למחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות ו/או לקופות החולים בקהילה. הדגימה המכוונת מאפשרת לחוקרים לכלול במחקר משתתפים שיכולים לספק את מגוון השונות והייחודיות לגבי התופעה הנחקרת (Maxwell, 1996). שיטת הדגימה הספציפית הייתה דגימת קריטריון (Patton, 2002), כאשר הקריטריונים לדגימה כללו את שני הוריו של ילד/מתבגר (עד גיל 18) עם מוגבלות

שכלית-התפתחותית, וכן העובדת הסוציאלית המטפלת במשפחה. המדגם כלל 15 יחידות משפחתיות, בהתאם לעיקרון ה-"רוויה התיאורטית" (Green & Thorogood, 2006).

ממצאים עיקריים. התמות העיקריות שעלו מהראיונות עם ההורים ועם העובדות הסוציאליות המסייעות למשפחה (לרוב, באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות) היו: (א) הקשר והתמיכה של המשפחה המורחבת והגרעינית. תמה זו נחלקה לשתי תת-תמות. האחת, התמיכה מהמשפחה המורחבת והגרעינית. השנייה, ביטויי הקבלה וההתמודדות של המשפחה המורחבת והגרעינית; (ב) הקשר עם הקהילה. תמה זו נחלקה לשלוש תת-תמות. האחת, סטיגמה חברתית בקהילה. השנייה, סוגיית השידוכים בקהילה החרדית (תת-תמה זו התקיימה רק במדגמי ההורים, ולא במדגמי העובדות הסוציאליות). השלישית, התמיכה הפורמלית והבלתי-פורמלית בקהילה; (ג) סוגיות של דת ושל אמונה. על סמך התמות הללו, ניתן היה ללמוד על תהליכי שינוי המתרחשים כיום בחברה החרדית. כמו כן, ניתן היה להתרשם מהחשיבות של התאמת מערך השירותים לחברה החרדית, לרבות הקפדה על שמירת סודיות ופרטיות; ושל היעזרות בגורמים בלתי-פורמליים בקהילה, כגון רבנים וראשי קהילות. סוגיה נוספת שעלתה מהראיונות התייחסה לפערים שלעיתים קיימים בין שיטות העבודה (המערביות, ברובן) של עובדות סוציאליות המועסקות במחלקות לשירותים חברתיים לבין צרכיה של אוכלוסיית היעד.

סיכום והמלצות. על סמך ממצאי המחקר וניתוחם, ניתן להסיק על מספר השלכות למדיניות החברתית בתחום הטיפול בילדים ובמתבגרים עם מש"ה בחברה החרדית. ההשלכה הראשונה היא שיש ליצור שיתופי פעולה ויצירת ממשק עם ההנהגה הרבנית בקהילה. ממצאי המחקר מעידים על הצורך בשיתוף פעולה עם רבני הקהילה בשלבים ראשוניים יחסית וכן בהמשך ההתערבות הטיפולית עם המשפחה. חשיבותו של הרב בקהילה, לרבות מקומו המשמעותי בשיקול הדעת של המשפחה בקבלת ההחלטות לגבי הטיפול בילדים התגלתה כמשמעותית מאוד על סמך הממצאים. זאת ועוד, אמונתה הדתית של המשפחה החרדית והיותה משויכת לקהילה קולקטיבית, מעניקה לדמות הרב ערך גבוה.

השלכה נוספת הינה החשיבות בביצוע התערבות טיפולית מטרימה קודם שלב האבחון וקבלת התשובות. זאת, על מנת לאפשר למשפחה התמודדות נכונה ולסייע כבר בשלב קבלת האבחון על מצבו של הילד. על כן, מומלץ לפנות לרב הקהילה ולפרנסי העדה ולשוחח עימם על האתגרים והקשיים הצפויים לבוא למשפחה ולהיעזר בהם בהכנת המשפחה לכך. על כן, מומלץ מאוד שהעובדות הסוציאליות העובדות עם החברה החרדית תכרנה את רבני השכונה, ותכוננה איתם מערכת עבודה משותפת. מערכת עבודה זו בין העובדות הסוציאליות לבין הרבנים תוכל לאפשר מפגש בין עמדות וקידום זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, שכן תפיסות העולם של הרבנים משפיעות באופן ישיר ומיידי על ההורים, על בני המשפחה ועל ההחלטות שהם מקבלים בהווה ושיקבלו בעתיד בנוגע לילדיהם עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

השלכה נוספת לאור המחקר היא לבסס – עוד מרגע ההיכרות הראשונית בין המשפחה לבין העובדת הסוציאלית המטפלת - תיאום ציפיות שיהיה מקובל על שני הגורמים. המחקר לימד על פער שהתקיים לעיתים בציפיותיהם של ההורים מהחברה החרדית משירותי הרווחה, שכן התפיסה הרווחת כיום בחברה החרדית כלפי שירותי הרווחה ממשיכה להתאפיין ביחס אמביוולנטי ומרוחק וזאת על אף ההתקדמות הרבה שיש בתחום וכניסתם של גברים ושל נשים רבים למקצוע. יש לציין עוד שתפקידיה השונים של העובדת הסוציאלית אינם מוכרים כדי צורכם לאוכלוסיית מקבלי השירות מקרב החברה החרדית, ולפיכך ציפיותיהם של מקבלי השירותים בחברה החרדית ממשיכות להתמקד בקבלת מענים קונקרטיים, כמו גם כספיים, מהעובדות הסוציאליות במחלקות

לשירותים חברתיים, ורבים מהם אינם מעוניינים בהיכרות מעמיקה יותר עם העובדת הסוציאלית, לרבות כינון קשר טיפולי מסייע. רצוי מאוד שפגישת התיאום בין ההורים בחברה החרדית לבין העובדת הסוציאלית תכלול גם הפניה לשירותים מקבילים בלתי-פורמליים. בשלב תיאום הציפיות, גם העובדת הסוציאלית תלמד מההורים מהם ציפיותיהם ומהן התמיכות שלהן הם מצפים מטעם שירותי הרווחה. חשוב שבפגישת התיאום, העובדת הסוציאלית תנסה לרכז את התנגדותם של ההורים לליווי האפשרי מצידה ושתבליט את התועלות הכרוכות בליווי זה. יודגש עוד שתיאום הציפיות בין ההורים מהחברה החרדית לבין העובדת הסוציאלית יוכל לסייע גם בסיוע במיצוי זכויות המגיעות למשפחה. העובדה שמשפחות מהחברה החרדית אינן מכירות את שירותי הרווחה הפורמליים בפרט ואת הסיוע האפשרי ממוסדות המדינה בכלל - לעיתים מביאה לכך שבני המשפחה לא מכירים את זכויותיהם האזרחיות הבסיסיות.

השלכה אחרונה שתוזכר בהקשר זה נוגעת לשיטותי פעולה עם שירותים בלתי-פורמליים. מומלץ כי העובדות הסוציאליות במחלקות לשירותים חברתיים בחברה החרדית תערוכנה מיפוי מלא של השירותים הפורמליים והבלתי-פורמליים הקיימים באזור הפעילות של המחלקה. מומלץ שהעובדת הסוציאלית תכיר היטב את השירותים השונים ואת סל התמיכה שיש באפשרותה להציע לבני המשפחה המתמודדים עם האתגרים הכרוכים בגידולו של ילד/מתבגר עם מש"ה. בשלב לאחר מכן, כדאי אף לייצר עם שירותים אלו שיטותי פעולה מכוונים לטובת הלקוחות. יצירת שיטותי פעולה מכוונים עשויים להביא להגדלה של סל השירותים עבור כל משפחה ובכך להוות מעטפת רחבה המספקת מענה כולל.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)